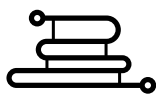

Biblioteka
NASLIJEĐE

TIM press

Biblioteka
NASLIJEĐE

Pierre Assouline
SIGMARINGEN

Naslov izvornika
SIGMARINGEN

© Pierre Assouline i Éditions Gallimard, Pariz, 2014.

© za hrvatsko izdanje
TIM press d.o.o., Zagreb
tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-369-080-3

Pierre Assouline

SIGMARINGEN

ROMAN

S francuskoga prevela

Dubravka Celebrini

Zagreb, 2026.

*Brigadiru Marcelu Assoulineu,
koji se borio u Italiji, Provansi, Alzasu i Njemačkoj.
I prvi mi pričao o Sigmaringenu...*

SADRŽAJ

Prolog	7
1. Organizacija	11
2. Iluzija	143
3. Raspad	167
Epilog	219
Što se s njima dogodilo	221
Zahvale	225
O autoru	231

*Htjeli mi to ili ne, to je jedan trenutak u povijesti
Francuske... To je postojalo. A jednoga dana o tome će se
govoriti u školama.*
Louis-Ferdinand Céline

Kad istina premaši pet redaka, postaje roman.
Jules Renard

PROLOG

Jednoga dana, ponovno smo putovali vlakovima koji odlaze. Nije li poštovanje voznog reda opipljiv znak obnove zemlje? Ne čini se kao nešto važno, ali povratak točnosti ima određenu moralnu vrijednost, nakon što su naši veliki gradovi razoreni u ratu. Slava željezničkom voznom redu.

Toga četvrtka stigao sam ranije na jedan od triju kolodvora u Sigmaringenu, središnji zvan Württemberg, koji se razlikuje od ostalih dvaju regionalne važnosti, kolodvora Hohenzollern i kolodvora Baden. Prerano, kao po običaju, da bolje osjetim atmosferu, premda sam rezervirao mjesto. Ponovno se, kao nekoć, ljudi odavde prepoznaju. Kolodvor, pozornica sastanaka i ristanaka, obavijen je ostrim mirisom ugljena.

Knez mi je dao nekoliko dana odmora. Zna da neću zloupotrijebiti njegovu velikodušnost; moj bi mi gospodar zasigurno dopustio da produžim odsutnost iz dvorca da sam izrazio želju, ali to nije bilo nužno. Čak i ako uzmem u obzir kašnjenja zbog radova na obnovi pruge, planirao sam se vratiti u ponedjeljak. Immendingen je prva etapa mog putovanja koje me treba odvesti preko granice, do alzaškog sela o kojem ne znam ništa, osim identiteta osobe s kojom ću se ondje naći, žene koja je uzdrimala sva moja dotadašnja uvjerenja. Francuskinje, Jeanne Wolfermann.

Bogovi iz Deutsche Bahna htjeli su da moje sjedalo bude uz prozor u smjeru putovanja. Muškarac poodmakle dobi zauzeo je mjesto meni nasuprot. Sve na njemu odaje dojam bijega, uzmicanja i povlačenja. Tip čovjeka koji nagoni izbjegava svaki teren

na kojem bi trebao donositi odluke. Ipak, nakon što me dugo promatrao, odvažio se:

- Čini mi se da smo se već negdje sreli... Stanujete u gradu?
- Zapravo ne.

Očito nezadovoljan, na trenutak je pomilovao bradavicu u dnu lijeve nosnice, koja prijeti da će se pretvoriti u luk, pazeći da je ne ogrebe, da bi se zatim vratio na temu:

- Je li indiskretno da vas upitam kako se zovete?
- Hohenzollerni me zovu Julius, Francuzi Stein, sluga gospodina Stein.

Ah, Francuzi... – uzdiše on, reminiscencija je toliko snažna da je zasjenila ime čuvene obitelji.

Kad je kompozicija krenula obavijena oblacima, shvatio sam da napuštam svoj grad prvi put nakon njegove nedavne strane epizode; ta je priča potrajala samo osam mjeseci, zrnce vremena na ljestvici višestoljetne prošlosti Hohenzollerna, ali znam da će me zauvijek obilježiti.

Neka se žena priključila mom suputniku. Njegova vjerojatno, ali odnedavno. Nježnost njezinih pokreta, blagost pogleda kojim ga miluje, svi ti pokazatelji nijeme privrženosti, unatoč njihovoj dobi, govore u prilog mladosti njihove ljubavi. Nije mi trebalo ništa više da ponovno čujem posljednje riječi koje smo izmijenili, gospođica Wolfermann i ja, u dvorcu, u mom malom uredu koji graniči s prostorijom za osoblje.

Izvana, vrijeme je curilo; maršalova svita bila je na odlasku; vladala je napetost, vidljiva kroz prozorčić; bili smo jako blizu, ona i ja, držao sam je za ruku, u tako intimnoj situaciji da sam smatrao dopuštenim upitati je: „Mi se volimo, zar ne?“, što i nije bilo neko pitanje, ali ju je ipak zbunilo, prije nego što je odgovorila: „Da, volimo se, ali to ne sprečava povijest da bude onakva kakva jest.“ Sjećam se da sam u tom trenutku prokleo francuski jezik, tako rafiniran jer ne dopušta da se osjeti, ni u usmenom ni u pismenom obliku, radi li se u tom slučaju o intimnoj povijesti koja je tajno povezala dva bića, ili o velikoj Povijesti koja je na djelu; ne čuje se ni mala ni velika...

Kad bi ta žena koja sjedi u kupeu meni nasuprot samo znala kakvo sjećanje njezino ponašanje budi u meni! Kako vlak usporava tako postaje jasnije novo lice moje zemlje. Životinje se pojavljuju u daljini poput komada namještaja u krajoliku, nepomične u svom čuđenju, prije nego što nestanu. Ljudi podižu pogled pri našem prolasku, koji izgleda kao ukazanje; iako je to samo putnički vlak koji povezuje Njemačku i Francusku. Seljaci to koriste da obrišu čelo, radnici da se oslone na lopate, djeca da zaustave igru, žene da prestanu krčiti ruševine i na trenutak prekinu lanac u kojem teško kamenje prelazi iz ruke u ruku prije nego što dođe do kamiona. Svi izdvajaju trenutak kad prolazimo. Usuđujem li se priznati da svoje sugrađane ponovno otkrivam s neviđenim ponosom? Nešto u njihovu pogledu, u crtama lica i u držanju iznimno snažno izražava osjećaj za koji sam mislio da je nestao: čvrstu namjeru da žive sve dok ne nastupi smrt, a to samo oni koji su preživjeli mogu tako intenzivno doživjeti.

Promatram ih dok me gledaju, kroz pomalo prljav nakrivljeni prozor vagona koji djeluje poput filtra; s obje strane stakla, svi smo prešutno solidarni kako u svojoj nesreći tako i u kolektivnoj umiješanosti – neki čak govore o našoj krivnji. Mi međutim nismo imali potpuno istu prošlost. Sigmaringen u mnogočemu predstavlja anomaliju: ne samo da su grad i njegova okolica ostali pruska enklava u pokrajini Baden, nego je, usred grada, sam dvorac imao neobičan ekstrateritorijalni status francuske enklave. Povrh tog malenog svijeta kao da se razvila mikroklima, koja nas je u posljednjoj godini rata sačuvala od mnogih promjena.

Sigmaringen je uvijek bio pošteđen sukoba, kao da je zaštitnička sjena dvorca grad štitila od postojećih nevolja. Stvorila nam je iluziju da ćemo izbjeći tiraniju, a potom i rat. Trebali smo platiti što nismo kažnjeni, Führer bi se s tim složio. Trebalo je da se Francuzi tu smjeste kako bi taj komadić Njemačke ogrezle u nacizmu uronio u njega još malo više.

Sada sam obavijen tom prošlošću koja još nije prošla, kao da je u nekoj dalekoj i maglovitoj zemlji. Trebat će rasvijetliti kako željeznica

djeluje na sjećanja, na tajni mehanizam memorije koji nadilazi nostalgiju.

Ima nešto inicijacijsko u tom putovanju. Isti bi učinak imao prolazak rijekom kroz džunglu. S tom razlikom što ukrcavanjem u vlak koji kreće vjerujemo da napuštamo jedan i odlazimo u drugi svijet; čovječanstvo se tada dijeli na one koji odlaze i one koji ostaju.

Kad sam prestao budan sanjati, postao sam svjestan da sam i sâm prešao preko obližnjeg Bodenskog jezera i da sam jedva izbjegao ono najgore.

Što nam se dogodilo?

1

ORGANIZACIJA

od predsjednika De Brinona zatražio odlazak rumunjskog sobara bračnog para Hoffmann zato što je golem i ne izgleda prikladno! Zašto se umiješao? Istina je da je samo blagost gospođe Hoffmann prema jednom sunarodnjaku mogla opravdati prisutnost tog nedarovitog emigranta koji se nije pretrgnuo radeći. Ali baciti ga na ulicu kao beskućnika, to je pokazivalo očitu izopačenost koja je karakterizirala Déata, nedvojbeno briljantnog i pametnog intelektualca, lišenog ljudskih kvaliteta.

Nisam se usudio priznati svojim podređenima, jedinima pred kojima sam to mogao, ali sav taj administrativni i politički metež unutar naših zidova nosio je u sebi nešto nestvarno. Svakoga smo se dana sve više pretvarali u zbunjene i nijeme svjedoke. Samo je gospođica Wolfermann nastojala shvatiti, potom objasniti i, neminovno, opravdati.

– Pa što vi mislite, gospodine Stein! Francuska mora nastaviti. Nitko ne zna kamo idemo. Napokon, maršal se nije drukčije ponašao u srpnju 1940. kad je pristao biti šefom države. Osjećaj odgovornosti, to bi vas se trebalo ticati.

– A danas?

– Maršal je više nego ikad iznad stranaka. Treba poštovati njegovo povlačenje, distancu i uzvišenost. Maršala nećete vući za rukav. Osim toga, ne shvaćate koliki ugled uživa kod Francuza u stvarnoj Francuskoj.

Slušali smo je jer je govorila meritorno. Imala je vremena izgraditi čvrsto mišljenje, prilično utemeljeno i argumentirano, o čovjeku kakav je doista bio, a govorila je o njemu s naklonošću, ali bez uzbuđenja.

Pretpostavljam da je s Ninom raspravljala i o mnogim drugim stvarima, kad joj je ova, sve poduzetnija, predlagala da popiju piće na terasi nakon posluživanja. Ali zapravo, moram priznati, nisam ništa znao o sadržaju njihovih razgovora; unazad petnaest godina koliko je Nina radila u dvorcu, imao sam prilike osjetiti podmuklost i spletkarenje naše nadstojnice, tako da znam na što treba paziti; što se ostalog tiče, njezinih ukusa i preferencija – recimo tu riječ:

sklonosti – to me se nije ticalo. Ali mi nije bila ugodna pomisao da je gospođica Wolfermann mogla pasti pod njezin utjecaj. Ostali, zašto ne; ali ona ne. Kad me ugledala kako ih promatram s drugog kraja blagovaonice, udaljila se od Nine i prišla mi:

– Gospodine Stein, ponovno razmišljam o našem razgovoru. Vi dobro znate francuski, ali Francusku zapravo ne poznajete...

– Tako je.

– Sutra poslijepodne, mislim da imamo nekoliko sati odmora. Vodim vas u Francusku...

– Molim?

– Vodim vas u grad! To je sada isto...

Otkako su Hohenzollerni otišli u Wilfingen, nisam napuštao dvorac. Previše posla, previše izazova. U prošlosti mi se često događalo da tjednima, ako ne i mjesecima ne siđem u grad, osobito ako se kod nas trebala upriличiti neka velika obiteljska svečanost ili kneževsko vjenčanje.

Sigmaringen mi nije nedostajao, vjerojatno zato što je dvorac bio grad za sebe. Ali čim smo prošli naoružanu stražu na ulazu, zatim i crkvu, da bismo se našli u Fürst-Wilhelm-Straßeu, osupnula me promjena. Nisu ulice i spomenici doživjeli promjene. Sve je bilo na svom mjestu, počevši s kipovima kneza Leopolda, i onim na središnjem trgu nasuprot Arhivu, i onim niže, u parku kneza Karla, u produžetku dvorca. Pločica ljekarnika Richtera govorila je da se tu nalazi od 1579. Na Karlstraßeu, Prinzenbau, zgrada u koju su Hohenzollerni običavali smjestiti svoje manje bogate članove, postala je administrativno središte kolonije. Tu je sve vrvjelo od ljudi koji su tražili propusnice, *Ausweise*, bonove za hranu, posao, subvencije, novac...

Ono što se doista promijenilo, toliko da se promijenilo lice grada, bilo je stanovništvo. Gusto, brojno i bučno. Kao da je francuska zastava i ovdje podignuta. Ljudi su veselo nadirali, nehajno i s lošim manirama kakve nismo poznavali. Otkrivala ih je i sama odjeća; vidjelo se da su na brzinu napustili svoj dom jer su još uvijek

nosili ljetnu odjeću te nisu mogli ni zamisliti kakva će ih oštra zima zadesiti. Neke pariške kolaboracionističke zvijezde izgubile su sjaj kad su u bijegu izgubile svoje kofere. Ne sve, ako je suditi po raznolikosti odjeće gospodina Luchairea ili novinara *L'Illustrationa*, Jacquesa de Lesdaina.

Bili su to emigranti, ljudi o kojima su nam već dva mjeseca govorili i koje još nismo vidjeli. Bilo je tu svega: kolaboracionista, naravno, ali i ekscentrika, naoružanih pripadnika milicije iako je nošenje oružja u gradu bilo zabranjeno, zbog straha da ne dođe do incidenata s Doriotovim vjernim pristalicama, pa majki s velikim obiteljima, dendija, ubojica, maršalovih pristalica, glumica, političara, djece, pravih fašista, čak i običnih ljudi koji su samo išli s drugima, u panici se priključivši bujici bjegunaca, u strahu da će pazikuće i njih otkucati ako ostanu kod kuće, uvjereni da su degolisti namijenili zlu sudbinu svima koji se nisu priključili slobodnoj Francuskoj, i da će slijedeći maršala kao što su činili prethodne četiri godine prirodno dobiti njegovu zaštitu, ljudi koji su u ovom gradu pronašli mjesto gdje će skloniti svoje nasilje. Tako mi je gospodica Wolfermann opisivala gomilu koju nije poznavala, nego ju je instinktivno osjećala. Emigrante koji su se među sobom nazivali „Sigmarinžanima“. Hodali smo jedno pored drugoga: ja sam joj pričao povijest svakog trgovca, a ona meni povijest svakog prolaznika te nam je izgledalo očito da se ni ona ni ja ne varamo.

Osim fizičkog izgleda i odjeće, da o debelom sloju pudera i obojenoj kosi Parižanki ni ne govorimo, već izdaleka moglo se po držanju lako razlikovati Nijemca od Francuza: prvi je išao odlučnim korakom čovjeka koji hoda u namjeri da dođe od jedne točke do druge; drugi se prepuštao hodanju, polaganim korakom besposličara.

Neki su već zapali u bijedu. Sve je ukazivalo na to da imaju loš smještaj, da su bez posla i bez sredstava za život. Iscrpljeni su vukli svoju djecu koja samo što nisu glasno vikala da su gladna. Prolazeći pored njih, prisjetio sam se jednog prizora: gospođe Luchaire koju

koji su radili na njemačkim farmama ondje prodavali kao zlato skupe živežne namirnice s crnog tržišta. Nekoliko minuta bilo mi je dovoljno da utvrdim gdje bi se mogao nalaziti doktor Destouches. Ako nije u zubarskoj ordinaciji koju je uzeo u podnajam od mobiliziranog doktora Gerhardta Günterta, ni u samostanu Fidelis, koji je pretvoren u rodilište, morao je biti doma, u hotelu.

Budući da je bilo kasno, učinilo mi se logičnim krenuti odatle. Nisam nogom stupio u Hotel Löwen još od prije rata. Prizor u njemu bio je zastrašujući. Ta gomila, taj miris, ta buka. Stalni kaos u kojem se govorilo isključivo francuski. Kako bi netko mogao tu zaspati? Rekli su mi koja je njegova soba. Broj 11, na prvom katu. Pacijenti, među koje sam se nenamjerno ubacio, čekali su u hodniku; uostalom, mislio je da sam jedan od njih i spremao se liječiti me od svraba, sušice, tripera ili upale jetara, svih tih boljetica Francuza u Sigmaringenu koji su se uglavnom hranili *Stammgerichtom*, groznom juhom od crvenog kupusa koja je glumila dnevno jelo. Čuo sam da je oduvijek želio biti liječnik siromašnih: situacija mu je omogućila da se preda svom pozivu mnogo više nego što se mogao nadati. U redu za čekanje rekli su mi da ne naplaćuje preglede, da često od ljekarnika Richtera traži da mu da morfij, sumporne pomade, penicilin i kamforovo ulje, i da ne prestaje tresti svoju jaknu u čiju je podstavu zašio svoje zlatne rezerve, kako bi kod jednog švicarskog lađara nabavljao lijekove koji se u Njemačkoj ne mogu naći. Prisutnost nekolicine zdravih Waffen-SS-ovaca iz divizije Karlo Veliki u tom istom redu značila je da izdaje i lažne zdravstvene potvrde kako bi mladići izbjegli sigurnu smrt na fronti.

Vrata njegove sobe nisu bila zatvorena. Propuh ih je u potpunosti otvorio, ali on nije obraćao pozornost na to. Sjedio je pored jedne dame, novinarkе koja ga je očito intervjuirala, za koju mi je susjed iz reda kazao da se zove Karin Hatker i da radi za *Zlatno runo*, nove reksističke* novine koje izlaze u Berlinu. Doktor Destouches, ili bolje Céline, se žalio:

* Reksisti su pripadnici krajnje desničarske, fašističke stranke u Belgiji tijekom Drugoga svjetskog rata (op. prev.).

– Ne mogu raditi. Trebaju mi barem stol i stolica. Imam krevet i umivaonik. Moram se osjećati ugodno, a ne mogu se osjećati ugodno u zemlji u koju nisam došao svojevoljno. Došao sam ovdje jer su mi teroristi nabili pušku u stražnjicu... Ja sam pjesnik, ja ne brbljam bez veze... Pišem kad imam nešto... Nema potrebe ponavljati se, ima ih dosta koji mene ponavljaju.

Potom joj je savjetovao da reportažu nastavi na ulici, s obzirom na broj pacijenata koji ga čekaju. Ja sam se, kao sljedeći na redu, približio. Predstavio mi je svoju suprugu i mačka. Natiskalo ih se troje u tom minijaturnom prostoru, s vratima sučelice zajedničkom zahodu. Kroz razbijeni prozor prodirala je hladnoća.

– Onda, gospodine majordome, netko gore je bolestan?

– Doktor Schillemans. U nevolji je. Pomislio je da biste mogli intervenirati...

Bilo mu je jako važno da mi najprije pokaže začepljene zahode, kako bi mi zorno pokazao laksativne prednosti *Stammgerichta*, čega me doista mogao poštediti. Onda je ostavio sve koji čekaju, obećavši da će se vratiti. Neki su odmah odrješito prigovorili:

– Ne bi vam se grlo osušilo da ste izgovorili koju ljubaznu riječ, je l' da?

Trenutak poslije, bili smo na putu prema dvorcu. Doktor Destouches je bez problema zaobišao dežurnog pripadnika milicije ispred vrata doktora Schillemansa; liječio ga je, kao i njegova brata. Pratio sam ga u stopu.

– Stari moj – kazao mu je izravno – imam dojam da si zari-bao s tom svojom pričom da se želiš brzo izvući. To se ne radi i nije im se svidjela tvoja šala. U principu, to bi te moglo uvući u velike nevolje. Mislim da je najbolje čemu se možeš nadati, da pomogneš kao partner u igri kolegi Ménétrelu.

– Sve što želim je da više ne budem tu.

– Jako dobro te razumijem... Ali ima jedan problem. Otići odavde mrtav, to nije rješenje, dragi moj. Ne treba raditi gluposti. Imaš li ideju gdje bi se volio povući na kraju, izvan Francuske, *natürlich*?

– Ako bih planirao odmor u skladu s mojim sredstvima, povratak u zarobljenički logor bio bi sasvim u redu.

– Dobro, dosta priče, to je sve što sam želio znati. Idem do Brinona da ga izvijestim o našem razgovoru i želim ti da se vratiš iza mile ti bodljikave žice.

Potom je doktor Destouches ustao, navukao jaknu te se okrenuo:

– Ali s obzirom na okolnosti, to možda neće biti tvoj zarobljenički logor, razumiješ?

Sutradan je doktor Schillemans napustio dvorac. Nismo ga više vidjeli.

Odnedavno, po najpolitičnijim katovima sve je bujalo od spletki vještog gospodina Doriot, jedinog koji je raspolagao trupama, kadrovima, novinama, radiom, zadržavajući istodobno stanoviti ugled. Posvuda je smještao svoje ljude, na sastancima, u dvorcu, u vijeću. Bio je jedini koji se doista znojio: čim bi počeo govoriti, bio je sav mokar. S glavnim stožerom svoje stranke smjestio se na otok Mainau na Bodenskom jezeru, kako bi se distancirao od svega što se natiskalo u Sigmaringenu. Dvorac je bujao o zavjeri koju je kovao s Von Ribbentropom kako bi preuzeo vlast nad cijelom francuskom kolonijom koja je emigrirala u Njemačku. Toga jutra, kad sam mu donio novine, doista nisam očekivao da će me predsjednik Laval ispitivati o njemu:

– Onda, Steine, što mislite o Doriotovu planu?

– Nisam s njime upoznat, gospodine predsjedniče.

– Ali ste čuli da o njemu govore...

– Moja funkcija mi ne dopušta da se izjašnjavam o takvim pitanjima.

– Ali to je među nama, kvragu!

– U tom slučaju, moram vam priznati da sam se sjetio mudrog savjeta našeg profesora tjelesnog u školi: ako prečku postavimo previ-soko, doći ćemo u opasnost da utvrdimo kako su nam ruke prekratke.

– To je izvrstan politički sud!

U svakom slučaju, čemu? Predsjednik Laval bio je čovjek od politike, možda i državnik; ali većina ministara bili su samo političari;

stanovnika, jer su predsjednik Laval i njegovi pristaše uklonjeni i odvedeni u Wilflingen, pa iako je posluživanje bilo lakše, ritual se u potpunosti poštovao. Događaji nisu djelovali na tradiciju u dvorcu. Oduprla se, ali je bila jedina u tome.

Ludwig i ja smo, kao svakog dana, postavili tiskane jelovnike pored svakog tanjura. Kao prije, s jednom razlikom: sveli su se na jednu crtu. Jedan osobito oduševljeni ministar pomislio je da je dobro najaviti moj dolazak na početku posluživanja:

– Evo gospodina Steina, majordoma kneževa i kneza majordomâ, meštra ceremonije, koreografa i velikog komornika. Pristalog, ali ne pretjerano. Njegovo ponašanje ne smije upadati u oči. Njegov odlazak do stolića za posluživanje i rezanje pravi je spektakl. Sama sigurnost njegove ruke otvara sve okusne mogućnosti. A danas, gospodine Stein?

– Čičoke, gospodine ministre.

I na njegovo veliko čuđenje, poslužio sam ih, pripremljene rukama gospođe Bachmann, na srebrnom pladnju s grbom Hohenzollerna. Nije imalo smisla objašnjavati mu da dolje koristimo treset kao gorivo. Ne bi shvatio.

Nijemci su počeli pakirati kovčege. Nije trebalo biti vidovit da bi se zaključilo kako će i Francuzi učiniti to isto. Kad sam donosio čaj maršalici, mogao sam pogledati kakva je vojna situacija na velikoj zidnoj karti koju je maršal pažljivo svaki sat ažurirao: Prva armija generala De Lattrea počela je s manevrima za opkoljavanje Schwarzwalda... Francuske jedinice ušle su u Stuttgart... Nakon zauzimanja Rottweila, njihove trupe nalaze se uz gornji tok Dunava u duljini od 60 kilometara od Donaueschingena pa sve do Sigmaringena...

Tražio sam Jeanne da razgovaram s njom. Nije je bilo ni u uredu, ni u malom salonu za osoblje, ni na katovima, ni na terasama. Otišao sam u knjižnicu, gdje se znala zadržati. Ruku punih knjiga, gospodin Déat se preda mnom obratio jednom od svojih suradnika:

– Sjećaš li se Jeanina? Saznao sam da je dobio šest godina prisilnog rada. A sve to zbog čega? Jer je bio moj tjelesni čuvar... To je Francuska: liže, lifra, linčuje.

Predviđajući svoj odlazak, ministar se pokušao kod knjižničara osloboditi knjiga koje su mu smetale ne zato što su bile teške, nego zato što su bile opasne. Nietzsche? Gospodin Bracht napravio je grimasu, ne, doista, jednostavno... A sabrana djela Rosenberga? Nema govora da to imamo ovdje... Prešao sam pogledom po knjižnici. Nema Jeanne. Ostala je još samo njezina soba, jer sam uvijek pazio da ne ulazim u njezinu intimnost, dok je ona u moju sobu ulazila bez kucanja. Čula se buka od srušenih predmeta i zgužvanih papira, opetovan metalni zvuk: prislonivši uho na vrata, imao sam što čuti, ali znači da je tu. Pokucao sam triput, bezuspješno. Odškrinuo sam vrata, imajući samo toliko vremena da je ugledam zaokupljenu nečim za stolom, prije nego što sam ih ponovno zatvorio, na njezinu zapovijed:

– Ne, Juliuse, ne sada...! Oprostite, ali ne osjećam se dobro, lagana indisponiranost...

– Hoćete li da vam pozovem bolničarku?

– Nipošto! – viknula je kroz vrata, žestoko i gotovo bijesno.

– Otidite, začas ću vam se pridružiti...

Iako nije izgledala bolesna, nisam navaljivao, jer nikada nisam želio povrijediti tuđu bol.

Dolje su se događaji ubrzano odvijali. Svatko se brinuo za sebe. Bilo je prekasno za uvođenje reda u takvim okolnostima. Oni koji su imali novac, benzin i automobil, premda su se s obzirom na okolnosti motori uglavnom pokretali na plin, mogli su se nadati da će se izvući. Ostali su živjeli u strahu. Francuzi su više voljeli da ih ulove američke snage, za koje su se nadali da će ih zaštititi, nego njihovi sunarodnjaci, jer su se bojali njihove osvete. Barem Francuzi iz grada. Oni iz dvorca kovali su planove kako bi umaknuli i jednima i drugima. Imali su veze, kontakte i mreže. Bili su prevelike zvjerke da bi se dali uloviti.

Kad je nastupila stanka u odlascima i budući da se Jeanne još uvijek nije pojavljivala, što me veoma brinulo, otišao sam u svoju

sobu odmoriti se. Automatski sam uzeo nekoliko praznih listića i olovku, istodobno upalivši radio.

Iako je naoružanje a ne umjetnost bilo njegovo područje, ministar Speer je svoje prijatelje obavijestio da će emitiranje *Romantične simfonije* Antona Brucknera biti znak da je kraj blizu. Koncert se doista poslijepodne održavao u ledenoj dvorani Berlinske filharmonije. Spiker je primijetio da je gledateljima koji sjede na postavljenim stolicama toliko hladno da imaju kapute na sebi. Električna struja funkcionirala je poput čarolije. Program je završio Beethovenovim *Koncertom za violinu*, prije finala sa *Sumrakom bogova*. Tako da zemlja može uroniti u atmosferu Valhale. Upravo ono što je Führer tražio: da svi nestanemo u njegovoj apokalipsi i da ne ostane ništa od Njemačke kad je Saveznici osvoje. Dana 21. travnja Rusi su pokrenuli napad na Berlin.

Tisuću osoba, najveći dio francuske kolonije, uspio se ukrcati u posljednji vlak za Feldkirch. Grad se odjednom ispraznio. Ostali su samo oni koji su bili bez sredstava i bez automobila. Razmišljao sam o posljednjem Francuzu koji će ga napustiti, vjerojatno čovjeku s kanti za smeće, jer je bio najsiriromašniji od svih. Progutan ili nošen u ljudskoj bujici, teturajući u kaosu, možda je odlučio preokrenuti svoj život. Mogu ga zamisliti kako odlazi vičući: „Zatvaramo!“

U dvorcu, gospodin De Brinon, koji je u sebi još uvijek imao tračak odgovornosti kao predsjednik vlade u egzilu, provjeravao je automobile i brinuo se zbog nestašice benzina. Budući da su ih tijekom zime slabo vozili, ohladili su se. Isti oni ministri koji su se prije nekoliko mjeseci nadmetali za čast da sjede što bliže njemu, poput vojvotkinja koje se svađaju oko stolca na dvoru, sada su se tukli oko toga tko će dobiti svjetiljku, tko svijeće, a tko ulje. Konvoj je izgledao poput karavane. Cijeli jedan narod izbjeglica pohrlio je na nove pašnjake duž obala Dunava, dok je gospodin Déat, žaleći se na tešku sinočnju večeru, pire od graška i krumpire, nastavio izdavati upute svom ministarstvu i potpisivati presude. Što se tiče Jacquesa Cartonnetta, čuvenoga svjetskog prvaka u plivanju, on je